

Széllal szemben?

A Zalavármegyei Gazdasági Egyesület tevékenysége

1919 – 1927 között

Tartalomjegyzék

Bevezető.....	1
1. Egy megcsonkított törvényhatóság – Zala vármegye az első világháború után.....	3
1.1. Terület, közigazgatás, infrastruktúra.....	3
1.2. Társadalom, gazdaság.....	4
1.3. „Deák Ferenc vármegyéje” – politikai kultúra Zalában.....	5
2. A Zalavármegyei Gazdasági Egyesület bemutatása.....	7
2.1. Az egyesület története 1858-tól 1887-ig.....	7
2.2. Szervezeti felépítés, kitűzött célok.....	8
2.3. A szervezet 1919 után.....	9
3. A mezőgazdasági érdekképviselői problematikája.....	11
3.1. Ki képviselje az agrárusokat?.....	11
3.2. Zalai reakció az 1920. évi XVIII. törvénycikkre.....	13
3.3. Nyílt szembeszállás az agrárkamarákkal.....	15
4. Földkérdés a húszas években - ahogy az egyesület látta.....	19
4.1. Az agrárkérdés perspektívái.....	19
4.2. Szálka a hatalom szemében.....	20
4.3. A földbirtokreform-novella elleni tiltakozás.....	23
5. Tervek – kudarcok.....	25
5.1. Vasútépítési kezdeményezés.....	25
5.2. A „gazdakartell” ügye.....	28
6. Összegzés.....	31
7. Felhasznált források.....	33
7.1. Primer források.....	33
7.2. Sajtó.....	33
7.3. Másodlagos források.....	34
8. Mellékletek.....	35

Bevezető

Témaválasztásomat nagyban befolyásolta Zala megyei származásom, a zalaegerszegi megyei levéltár közelsége, valamint a választott témakör feltáratlansága és érdekessége. Az említett törvényhatóság egyesületeinek története még ma is csak hiányosan ismert, bemutatott terület. Különösen igaz ez a megállapítás a közhasznú gazdasági társaságokra. Kétségtelen kicsit jobb e téren a helyzet a dualizmus korában, mint az első világháború utáni időszakban. Az 1918-1945 között működő egyesületekről még ma sem született átfogó jellegű megyei elemzés, kiváltképp igaz ez a vélekedés a gazdasági egyesületekre.

Az egyesületkutatás nagy lehetőségeket rejteget a társadalomtörténész számára. Vizsgálatukkal nem csak egy közösség szervezett keretek között zajló életébe tekinthetünk be, hanem mélyebb következtetéseket is levonhatunk, akár a politikatörténeti változásokra, összefüggésekre. Dolgozatom nem csak társadalomtörténeti, hanem a vizsgált korszak politikai kultúráját is magába foglalja.

Vajon egy gazdasági egyesület tanulmányozása miként érintheti a politikai kultúrát? E dolgozat érvként kíván szolgálni amellet, hogy a kor megyei agrárius elitjét magába foglaló szervezet, saját hatáskörét átlépve, akár működését kockára téve beleszólt a törvényhatóság és az országos politika életébe. Ennek a feltárása különösen izgalmas volt számomra. Mélyrehatóan foglalkoztam a mezőgazdasági kamarák és az egyesület kapcsolatával, bemutatva csöppet sem problémamentes együttműködésüket.

Véleményem szerint a Zalavármegyei Gazdasági Egyesület (továbbiakban ZvGE néven is) elsődlegesen az azt vezető elitcsoport érdekszervezete volt. Az egyesületi keret egységfrontra emelte az azonos érdekű zalai elitet, mely egységben bátrabban ki merte mondani véleményét a kor kérdéseiről. Lobbi-tevékenységet folytattak, a számukra nem kívánatos politikai törekvések elé akadályokat próbáltak gördetni – vajon milyen sikerrel? Hogy viszonyult ehhez az egyesület elnöke, aki főispánként a kormány embere volt? Mi akadályozta vagy segítette őket céljuk elérésében? Dolgozatom kiváltképp e kérdésekre keresi a választ.

Az első olvasásra furcsának tűnő választott időintervallum mellett két érv is van. Egyrészt az óriási iratanyag mennyisége, másrészt tartalmi okok. Az egyesület vezetősége hat

évre szóló megbízatást kapott, amely 1919 őszétől 1926 nyaráig tartott. A Zalavármegyei Gazdasági Egyesületnek a létrejövő déldunántúli-agrárkamarával való kapcsolatában 1926 második fele egyfajta fordulópontnak bizonyult.

Az egyesület tevékenységéből az általam legérdekesebbnek tartott témákat emeltem ki – igazodva a terjedelmi korlátokhoz. A dolgozat nagyobb részben a levéltári források analízisén alapszik, szakirodalommal és korabeli sajtótermékekkel alátámasztva, kiegészítve. Egy-két esetben (pl. 1919) azonban komoly nehézséget okozott az iratanyag hiányossága, választott egyesületem múltjának hiányos feltártsága. A legfőbb forrást a Zalavármegyei Gazdasági Egyesület 1919 és 1926 közti iktatott iratanyaga és közgyűlési jegyzőkönyvei jelentették. A Zalavármegyei Gazdasági Egyesület története az 1861-es megalakulásától 1887-ig lett feldolgozva szakdolgozatok formájában. Az 1861-től 1867-ig terjedő időszakot Kiss Zsuzsa, az 1867-től 1887-ig tartót pedig Órás Eszter írta meg. A ZvGE történetének 1888-1919-ig tartó időszaka feldolgozatlan. Országos szinten tájékozódva két törvényhatósági szintű gazdasági egyesületről találtam szakirodalmat. A Hevesvármegyei Gazdasági Egyesületet történetét Misóczki Lajos és felesége dolgozta fel¹, a Csanádvármegyeit Szabó Ferenc². Mindkét tanulmányt használtam, ezekhez mérten igyekeztem véleményt alkotni a ZvGE teljesítményéről, sikerességéről. Remélem sikerült eddig még nem ismert információkkal árnyaltabbá tennem Zala vármegye történetét az 1920-as években.

¹ Misóczki Lajos – Misóczki Lajosné: A Heves megyei Gazdasági Egyesület 1858–1949. In: *Agria* 39. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve. Szerk. Petercsák Tivadar – Veres Gábor, Dobó István Vármúzeum, Eger, 2003, 445-482. p.

² Szabó Ferenc: Egy megyei gazdasági egyesület, mint a földbirtokosság érdekvédelmi szervezete az ellenforradalmi korszakban. In: *Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából*. Szerk. Bónis György – Degré Alajos, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971, 461-489. p.

1. Egy megcsonkított törvényhatóság – Zala vármegye az első világháború után

1.1. Terület, közigazgatás, infrastruktúra

A Trianon előtti Zala vármegye az 5995 km² (1.038.176 katasztrális hold) területével az egyik legnagyobbnak számított az integrális Magyar Királyságban. A vesztes első világháború után azonban a megye 18,6%-a (a muraközi és muravidéki területek) a délszláv államhoz került, így az 1920-ban törvényesített új határokkal 4866 km² (844.060 kat. hold) lett.³ Ebből 338.428 kat. hold szántó, 201.751 erdő, 96.156 rét, 84.450 legelő, 26.976 szőlő, 16.839 kert, 1804 nádas, 77.656 pedig földadó alá nem eső terület.⁴ A földbirtokstruktúrában a nagy- és középbirtokok aránya (26,8 és 24,5%) együttesen is alig haladta meg a kisbirtokokét (48,7%).⁵

Zala vármegye Trianon után 11 közigazgatási egységből állt – a teljes Perlaki és a Csáktornyai járás elcsatolásra került, de az Alsólendvai, Letenyei és Nagykanizsai is veszített területéből. A járási székhelyek egy kivétellel az 1920 előttiak voltak: Balatonfüred, Keszthely, Letenye, Nagykanizsa, Nova, Pacsa, Sümeg, Tapolca, Zalaegerszeg és Zalaszentgrót.⁶ Az Alsólendvai járás székhelyének (Alsólendva) elcsatolása miatt a központ először Zalabaksára került, majd 1925. január 1-étől Lentibe, melynek térségét a Novai kerületből csoportosítottak át.⁷ A vármegye 11 járásra 110 körjegyzőségre oszlott. A Trianon utáni Zala vármegyében 404 község volt, melyek száma 1927-re a település-összevonások miatt 399-re apadt.⁸ A települések között 21 nagyközség és 2 rendezett tanácsú város volt található, Nagykanizsa és a megyeszékhely Zalaegerszeg.⁹

³ Magyarország földbirtokosai és földbérlői. Gazdacímtár. A 100 kat. holdas és ennél nagyobb földbirtokok és földbérletek 1925. év eleji adatok alapján. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1925. 8. p. (továbbiakban Gazdacímtár, 1925.)

⁴ Békássy Jenő: Zala vármegye feltámadása Trianon után. Zalai fejek. Budapest, 1930. 96. p. (továbbiakban: Békássy, 1930.)

⁵ Gazdacímtár, 1925. 5. p.

⁶ Magyarország helységnévtára 1926. Szerk. és kiad. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1926. 39-42. p. (továbbiakban: Magyarország helységnévtára, 1926.)

⁷ Békássy, 1930. 20. p.

⁸ Kiskeszthely, Pusztaszentpéter, Zalahosszúfalu, Zalamindszent és Zalapataka önkormányzata szűnt meg. Magyarország Helységnévtára, 2012. Központi Statisztikai Hivatal. <http://www.ksh.hu/apps/cp.hnt2.keres> alapján.

⁹ Nagyközségek: Balatonfüred, Balatongyörök, Keszthely, Cserszegtomaj, Rezi, Zalavár, Balatonmagyaród, Kiskomárom, Komárváros, Hahót, Zalaapáti, Esztergály, Zalasabár, Csabrendek, Óhid, Sümeg, Badacsonytomaj, Tapolca, Zalalövő, Csöde, Zalaszentgrót. Magyarország helységnévtára, 1926. 39-42. p.

Az infrastruktúra gyenge lábakon állt a vármegyében. A kor sajtója egyöntetűen negatív képet festett a közutakról, „*tengelyfogó sarába, horizontig kavargó porába fulladt magyar vidék*”-ről beszéltek.¹⁰ A vasúti közlekedésnél sem volt jobb a helyzet. Míg a szomszédos vasi és somogyi vármegyeszékhelyek vasúti és közlekedési csomópontok voltak, ez Zalában történelmi okok¹¹ miatt nem alakult ki. Zalaegerszeg vonattal – főként a törvényhatóság nyugati, délnyugati féltekéről (Alsólendvai, Novai, Letenyei járások) – megközelíthetetlen vagy nehezen megközelíthető volt.¹²

1.2. Társadalom, gazdaság

A vármegye Trianon előtti népessége 466.000 fő körül volt, utána nagyjából 347.000 lett, azaz közel 119.000 lakos került a határ másik oldalára.¹³ A megmaradt zalai területek népességét homogenitás jellemezte: a magyarok aránya 96,6% volt (1930-ra 97,5%), a fennmaradó 3,4% főként német, horvát vagy szlovén nemzetiségű. Etnikailag a legszínesebbként a Letenyei járást láthatjuk, ahol a lakosság 13,1%-a horvát volt.¹⁴

Agrár-megyéről beszélhetünk, ugyanis a lakosság nagy részének jövedelme a mezőgazdaságból és az erdőgazdaságból származott. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 72,7% körül mozgott, ellenben a birtok nélküli földműves férfinépesség száma 1920-ban 26.381 fő volt. Részben emiatt az itt lakók nagy számban vállaltak alkalmi munkát a környező vármegyékben.¹⁵ A gazdálkodással foglalkozók (tehát a lakosság jelentős hányadának) gazdasági helyzete sérülékeny volt. Az amúgy is rossz közállapotokat az első világháború és a trianoni béke következményein túl a közterhek növekedése, a kedvezőtlen hitellehetőségek, termelési szükségletek és eszközök hiánya (azok aránytalanul magas ára) tovább rontotta. A kortársak az agráriusok és az őket képviselő szervezetek szervezetlenségét

¹⁰ Közutak állapota. = Zalai Közlöny. Nagykanizsa, 1903. december 12. 70. évf. 14. sz. 1. p.

¹¹ A dualizmus korában a Zalaegerszeget vezető testület nem engedélyezte a helyi vasútépítést. A várost máig nem érinti egyik fő vasúti vonal se, így csak átszállással lehet eljutni más megyeszékhelyekre. Békássy, 1930. 98. p.

¹² Zala vármegye iskolai és közigazgatási falitérképe. Szerk. Tallián Ferenc, Magyar Földtani intézet rt., Bp., 1937.

¹³ Paksy Zoltán: Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között. 1918 – 1931. Zalai gyűjtemény 62. Szerk. Paksy Zoltán, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2006. 7. p. (továbbiakban Paksy, 2006.)

¹⁴ Zala vármegye iskolai és közigazgatási falitérképe. Szerk. Tallián Ferenc, Magyar Földtani intézet rt., Bp., 1937.

¹⁵ Paksy, 2006. 8. p.

is súlyos problémaként érzékelték, ugyanis emiatt nem tudtak egységesen fellépni az ipari és kereskedelmi érdekeltségekkel szemben.¹⁶

Zala vármegye területének fejlettsége egyenesen aránylott az infrastruktúra kiépítettségéhez: a keleti féltek fejlettebb, a nyugati elmaradottabb volt – kettő közötti átmenettel. A legfejlettebb területek a Balaton-felvidéki (Balatonfüredi, Tapolcai, Sümegi, Keszthelyi) járások voltak, melyek a szőlőtermesztésre, a bortermelésre, a bányászatra és a turizmusra szakosodtak. Közepesen fejlettnek a Zalaegerszeg – Zalaszentgrót – Pácsa – Nagykanizsa térség számított. A Letenyei, Lenti és Novai járás azonban nagyon elmaradott volt gazdasági és kulturális értelemben véve is; itt volt a megyében a legkisebb az írni és olvasni tudók aránya (65,7%).¹⁷

1.3. „Deák Ferenc vármegyéje” – politikai kultúra Zalában

A török és kuruc kort követően Zala vármegyében a korábbi zűrzavaros és háborús évtizedek eredményeként átalakult földbirtokosi réteg a Habsburg Monarchia konszolidálódott rendszerében rövidesen zárttá és oligarchikussá vált. Egészen a 20. század közepéig ez a körülhatárolható nemesi felmenőkkel rendelkező csoport alkotta a vármegye politikai elitjét.¹⁸ Ami témánk szempontjából érdekes: a törvényhatóság és a Zalavármegyei Gazdasági Egyesület vezérkara lényegében megegyezett. Azért tarthatjuk fontosnak a helyi politikai kultúra szemléltetését, mivel ezáltal könnyebben értelmezhető az egyesület tevékenysége, egyes lépései – azaz miért úgy cselekedtek, ahogy?

A vármegye vezetőit hagyományos kormányzattal szembeni ellenzékiesség jellemezte. Jogaik és érdekeik védelmében az egymással ellentétes elemek is szolidaritást mutattak: összezártak és egységesek maradtak.¹⁹ *„Deák Ferenc vármegyéje sohasem tartozott azok közé az u. n. politikai jogyerekek közé, akiket minden kormány, mint feltétlen hívét és támogatóját könyvelt el a maga számára. Sőt Zalamegye mindig kemény dió volt, [...] mindig volt*

¹⁶ Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban MNL.) Zala Megyei Levéltár (továbbiakban: ZML.) Zala vármegyei Gazdasági Egyesület iratai (továbbiakban: X. 107.) 3. doboz (továbbiakban: d.) 113/1920 szám (továbbiakban: sz.), MNL. ZML. X. 107. 5. d. 139/1921 sz., MNL. ZML. X. 107. 6. d. 72/1922 sz., MNL. ZML. X. 107. 7. d. 182/1923 sz., MNL. ZML. X. 107. 9. d. 136/1924 sz., MNL. ZML. X. 107. 9. d. 474/1924 sz., MNL. ZML. X. 107. 10. d. 737/1925 sz., MNL. ZML. X. 107. 11. d. 604/1926 sz. alapján

¹⁷ Paksy, 2006. 9. p.

¹⁸ Paksy Zoltán: A konzervativizmus társadalomtörténete Zala megyében. = Századok, 2013. 147. évf. 3. sz. 656. p. (továbbiakban: Paksy. 2013.)

¹⁹ Paksy, 2013. 658. p.

bátorsága hangot adni érzelmeinek [...] élén állott minden nemzeti mozgalomnak, és nagyon gyakran tört borsot a mindenkori kormányok orra alá.” – írta a Zalamegyei Újság 1924-ben.²⁰

Ennek az ellenzéki magatartásnak a gyökerei a rendi alkotmány védelmében és az abszolutizmus-ellenességben keresendők.²¹ 1797-ben Zala vármegye vezetősége például alkotmányellenesnek minősítette a nemesi felkelés kihirdetését, megtagadva azt.²² E sorba tartozik Deák Ferenc, a megye emblemikus alakja, akinek tevékenysége az 1830-as évek végétől a politikai ellenzékiesség fellegvárává emelte a törvényhatóságot. E hagyományok a XX. században is elevenen éltek. 1905 – 1906 idején a vármegye alkotmányellenesnek minősítette a darabont kormány kinevezését, elutasították a velük való mindennemű együttműködést.²³ A Horthy-korszak kezdete után nem sokkal, 1920 decemberében a vármegye azzal a kérelemmel fordult Horthy Miklóshoz, hogy oszlassa fel a pártpolitikai csatározásaival a nemzetnek ártó nemzetgyűlést, és nevezzen ki szakértői kormányt.²⁴

Az 1880-as, 90-es évektől a megye politikai vezetése a formálódó újkonzervatív ideológia felé mozdult el. A jobbratulódás oka a hagyományos nemesi privilégiumok meggyengülése volt. Alakuló nézeteik alappilléreit a politikai katolicizmus, az agrárizmus elvei és a hagyományos társadalmi rend védelme alkotta. Ebben témánkkal szorosan összefügg az agrárizmus kérdése, amely a gazdálkodásból és a földművelésből élő a társadalmi rétegek érdekeinek képviselőjét jelenti. Fokozott támogatást és védelmet igényeltek számukra a piaci viszonyokkal, valamint a kapitalizmus versenyével szemben. Mindezt azzal támasztották alá, hogy ezek a társadalmi rétegek, vagyis a parasztság és a földbirtokosok a magyarság legautentikusabb rétegei, ezért az ő védelmük egyben a magyar társadalom védelmét is jelenti az idegen befolyás ellen. A liberalizmus mellett a kapitalizmust és a baloldali eszméket is élesen elítélték. Az 1919-ben jövő Tanácsköztársaság, majd Trianon traumája erősítette a zalai dzsentrí réteg kötelességtudatát, rögzítette a konzervatív szemléletüket.²⁵

²⁰ Deák Ferenc vármegyeje. = Zalamegyei Újság. Zalaegerszeg, 1924. október 25. 7. évf. 245. sz. 1. p.

²¹ Paksy, 2013 657-658. p., Uo. 670. p.

²² Molnár András: A fiatal Deák Ferenc. Szerk. Gyurgyák János – Pótó János, Osiris Kiadó, Bp., 2003. 175. p.

²³ Paksy, 2013. 659. p.

²⁴ Uo. 673-674. p.

²⁵ Uo. 666-669. p.

2. A Zalavármegyei Gazdasági Egyesület bemutatása

2.1. A megalakulástól 1887-ig

A közhasznú céllal működő társaságok – így a gazdasági egyesületek is viszonylagos autonómiával bírtak, ugyanis nem az állam és a berendezkedés bírálása volt fő céljuk. Ám ezek a „politikailag semleges” egyletek akarva – akaratlanul kivették a részük a politizálásból: a gazdaság fejlesztésére szánt javaslataik politikai viták által fejeződtek ki.²⁶ Az elhivatott és komoly egyesületek időt és energiát fordítottak arra, hogy tagságuk ismereteit kiszélesítsék, ideológiailag neveljék őket. Programjuk megvalósítására kitűnő eszköznek minősült a politika.²⁷

A zalai földbirtokosok már 1858-ban megfogalmazták igényüket Gazdasági Egyesület létrehozását illetően. Ideiglenes elnöknek Deák Ferenc sógorát, Oszterhueber (Tarányi) Józsefet, székhelynek pedig Zalaegerszeget választották meg. A helyiek érdeklődése és az 1860-as évek enyhülő politikai légköre alkalmat adott az egyesülésre, így 1860 márciusában megalkották az alapszabályzatuk és felterjesztették a belügyminisztériumba engedélyezésért.²⁸ Hivatalosan 1861. március 5-én alakult meg az egylet.²⁹ Pontos nevük mindvégig „Zalavármegyei Gazdasági Egyesület”, működési területük pedig Zala vármegye volt.³⁰ Az alapításkor 542 taggal rendelkeztek.³¹ Nyolc szakosztályt állítottak fel, melyek az egyesület szakmai műhelyei voltak.³² Első és legmaradandóbb sikerüket a keszthelyi Gazdasági Tanintézet (Georgikon) 1865-ös felállításával érték el, melyet már 1863-ban kezdeményeztek. 1887-ig alapszabályzatuknak megfelelően működtek – és ami fontos: a politizálás zárt ajtóinak mögött maradt.³³

²⁶ Kiss, 2003. 107. p.

²⁷ Gyimesi Sándor: A parasztság és a szövetkezeti mozgalmak. In: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában. 1848-1914. Szerk. Szabó István, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975. 640. p.

²⁸ Az alakítandó egyesület alapszabályzatát fel kellett terjeszteni az adott minisztériumhoz, mely engedélyezhette, vagy éppen akadályozhatta a törvényesítést. Az egyesület jogilag csak a számbavétel után volt működőnek nyilvánítható. Bösze, 1997. 19-20. p.

²⁹ Kiss Zsuzsa: A Zala Megyei Gazdasági Egyesület megszervezése a neoabszolutizmus korában. A polgári nyilvánosság "alulnézetéből". In: NML ZML kéziratok gyűjteménye, 56. d. 252. sz. ELTE-TÁTK szakdolgozat, 2003. 32. p.

³⁰ MNL. ZML. X. 107. 8. d. 491/1923. sz.

³¹ Kiss, 2003. 111. p.

³² Uo. 118. p.

³³ Uo. 120-121. p.

2.2. Szervezeti felépítés, kitűzött célok

Az egyesületi alapszabályzat elénk tárja a szervezet fő célkitűzéseit, struktúráját és működési elveit. Számos változtatás történt 1860-tól, de e három egység lényegében változatlan maradt a ZvGE történetében. A szabályzat ismertetése segíti, hogy képet kapjunk egy gazdasági egyesület tevékenységéről.

Céljuk „a gazdasági érdekeknek minden irányban való előmozdítása”, kiemelt funkciójuk pedig a gazdatársadalom érdekképviselése volt.³⁴ Az egyesület komplex feladatrendszer határozott meg: az agrár-népesség szellemi nevelése, a gazdaság serkentése (termények versenyképességének növelése, újítások kezdeményezése, termény-, állat-, gépkiallítások és versenyek rendezése), gazdák és egyesületi tagok támogatása (hitelszerzésnél, tűz és jégkár elleni biztosításoknál), szaktanácsadás (a földművelésügyi minisztériumnak és a törvényhatóságnak), valamint gazdakörök, szövetkezetek és mintagazdaságok létesítése. Üzleti tevékenységet is folytatott.³⁵ Beszerezték, majd eladtak gazdasági szükségcikkeket (rézgálic, műtrágya stb.), közbenjártak a gazdasági termények értékesítésénél is.³⁶

Az egyesület önkormányzata közgyűlésből, igazgatóválasztmányból, számvizsgáló bizottságból³⁷, tisztikarból, tisztviselőkből és az esetlegesen létrehozott szakosztályokból, szakbizottságokból állt. Az egyesület minden évben kétszer március-április és november-december hó folyamán Zalaegerszegen, egyszer április-július hó táján Keszthelyen tartott rendes közgyűlést. A ZvGE mezőgazdasági bizottságként is működött: a Zala vármegyei hatóságokkal megállapodva az egyesület igazgatóválasztmánya vette át a bizottság feladatkörét.³⁸ A vármegyei közgyűlés szabályzatának megfelelően létrehozott saját bizottságokat, amelyek feladata volt a vezetés munkájának az előkészítése és a kontroll gyakorlása is. A célszerűség jegyében ezt a feladatot át ruházták a jogi társaságra, melynek tagjai nemcsak a szakmai garanciát jelentették, de az esetlegesen felmerülő politikai vitákat is

³⁴ MNL. ZML. X. 107. 8. d. 491/1923. sz.

³⁵ A gazdasági egyesületek az első világháború után az „önfeláldozó megatartásáért” (a hadikötvények miatt nagy anyagi veszteségeik voltak) kárpótlásul megkapták a mezőgazdasági eszközökkel való üzletelés jogát. E profitorientált tevékenységük a fennmaradásuk nélkülözhetetlen elemévé vált és monopóliummukként kezelték. MNL. ZML. X. 107. 3. d. 113/1920. sz.

³⁶ MNL. ZML. X. 107. 8. d. 491/1923. sz.

³⁷ A számvizsgáló bizottság feladata az évi számadások megvizsgálása, és az egyesület vagyoni állapotáról való jelentéstevés volt. Összeállította az éves költségvetést. Egy elnökből és hat tagból állt, kiket hat évre választottak meg az alapító és rendes tagok közül. Hivatalból tagja volt az egyesületi titkár és ügyész. MNL. ZML. X. 107. 8. d. 491/1923. sz.

³⁸ MNL. ZML. X. 107. 8. d. 491/1923. sz.

ellaposították, és lényegében ők határozták meg a vármegye álláspontját mezőgazdasági kérdésekben.

2.3. A szervezet 1919 után

A ZvGE történetében az első törés 1919 tavaszán következett be. A Tanácsköztársaság földművelésügyi népbiztossága 1919. március 29-ei rendeletével feloszlatta a gazdasági egyesületeket az országban, melyet a zalai direktórium április 3-án fogantatosított.³⁹ A rezsim bukásával az Egyesületet újra kellett szervezni anyagi, tagsági és strukturális értelemben is. A legnagyobb problémát az üres kassza jelentette. Az egyesületi célokra tartogatott 150.000 koronát hadikölcsönökre adták, az adminisztratív működéshez félretett készpénz pedig takarékbetétekben volt, ami devalválódott.⁴⁰

Az előző egyesületi elnök, Hertelendy Ferenc⁴¹ 1919. májusi öngyilkossága után ideiglenesen Malatinszky Ferenc⁴² vette át a vezetést egy hónapra a Tanácsköztársaság bukása után. Az 1919. szeptember 11-ei közgyűlésen az elnökséget a hatéves ciklusának lejárta végett azonban újraválasztották.⁴³ Az ülésen egybehangzóan az ekkor 41 éves Dr. Tarányi Ferencet⁴⁴ választották meg elnöknek.⁴⁵ Dr. Tarányi Ferenc családilag köthető a ZvGE-hez: nagyapja, Oszterhueber József, a szervezet legelső elnöke (az Oszterhueber családnevet, Tarányira magyarosították). Jogi egyetemet végzett zalai földbirtokos, ám kijárta a Magyaróvári Gazdasági Akadémiát is. Az első világháborút végigküzdötte, 1918-ban szökött meg orosz hadifogságból. A zalaszentgróti választókerületből jutott be a nemzetgyűlésbe 1920-ban. 1921 decemberében zalai, majd vasi főispán lett (az előbbi megyében 1926-ig, míg az utóbbiban 1932-ig viselte tisztségét).⁴⁶

A szervezetet sikerült sikeresen újraszervezni: míg 1919-ben 7, 1927-re 22 gazdakör működött az egyesület kötelékében.⁴⁷ 1924 végére sikerült megújítaniuk a székházukat is.⁴⁸ A

³⁹ MNL. ZML. X. 107. 31. d. Gazdasági Egyesület feloszlata a direktórium rendeletére.

⁴⁰ MNL. ZML. X. 107. 3. d. 113/1920. sz.

⁴¹ Zalai földbirtokos, parlamenti képviselő, Zala vármegye főispánja 1903 – 1905 között, Temesé 1908 – 1910 között. Veszprém megyei életrajzi lexikon. Főszerk. Varga Béla, Veszprém, 1998. 569. p.

⁴² Lásd: mellékletek – 2. ábra. Dzsentrí földbirtokos, vármegyei tisztviselő, Keszthelyi Takarékpénztár Rt. elnöke. Békássy, 1930. 139. p.

⁴³ MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1919. szeptember 11. kgy.

⁴⁴ Lásd: mellékletek – 3. ábra.

⁴⁵ MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1919. szeptember 11. kgy.

⁴⁶ Nemzetgyűlési almanach 1920-1922. http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al920_22/index.htm. 112. p.

⁴⁷ Gazdakörök székhelyei: Keszthely, Pacsa, Nagykanizsa, Tapolca, Nova, Balatonfüred, Sümeg, Letenye. Zalaistvánd Gellénháza és vidéke Murakeresztúr, Bánokszentgyörgy, Zalabesenyő, Zalaszentiván, Szepetk,

tagság is biztatóan növekedésnek indult; 1922 végére 1255 tagjuk volt. 1923-ra azonban súlyos létszámcsökkenés következett be⁴⁹, így 1927 végére 502-re csökkent a tagság száma, amely kevesebb volt, mint a szervezet alapításakor.⁵⁰

Szentantalfa, Badacsonytomaj, Kővágóörs, Monostorapáti, Köveskál, Nemestördemic, Nemespécsely. Saját szerkesztés. Forrás: MNL. ZML. X. 107. 37. d. Zalavármegyei Gazdasági Egyesület tagjainak betűsoros mutatója. 1905-1920.

⁴⁸ Lásd: mellékletek – 5. ábra. MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1924. december 20. kgy.

⁴⁹ „Egyesületünk kötelékéből a tagdíjak felemelése és a szükségszerű buzapótdíj megállapítása s az állam által előző években juttatni szokott kedvezményes dohány kiosztás elmaradása miatt 700 rendes és 3 pártoló tag a kiskgazdák köréből kivált.” MNL. ZML. X. 107. 9. d. 136/1924. sz.

⁵⁰ MNL. ZML. X. 107. 11. d. 604/1926. sz.

3. A mezőgazdasági érdekképviselőt problematikája

3.1. Ki képviselje az agrárusokat?

A kortársak nagy dilemmája volt, hogyan lehet képviselni az agrárszféra érdekeit, melyik az optimális érdekvérvényesítési forma? Adott a pártpolitikai képviselő – ez azonban ellenzékben nem volt kivitelezhető. Már a dualizmus kezdetétől megjelent az érdekképviselő (az ipari és a kereskedelmi szférához hasonlatos) korporatív átszervezésének elképzelése, melyet a XX. század eleji agrárfundamentalizmus⁵¹ tovább erősített. Az agrárius gondolat az első világháború után ismét felszínre vetette a mezőgazdasági érdekképviselőt problémáját. 1920-ban a politikai vezetés végleg rendezni akarta ezt a kérdést. A két felmerült lehetőség közül a korporatív átszervezést valósították meg a háború során nagy áldozatokat hozó agráriusok kompenzálásáért.⁵²

Az 1920. évi XVIII. törvénycikk egy ötlépcsős rendszert képzelt el – azaz az agráriusokat helyzetük szerint öt csoportba sorolták be. A szervezet a földnélküli mezőgazdasági munkásoktól kezdve a 100 kat. holdnál nagyobb birtokosokat is képviselni kívánta. Az intézményrendszernek a gazdasági egyesületekkel azonos feladatkört szántak. Kényszertársulás útján hozták létre struktúráját, működésük biztosítására joguk volt az illetékszedéshez.⁵³

A törvény alkotói és az OMGE is azt remélte, a gazdasági egyesületek és az agrárkamarak egymást kiegészítően, kollegiálisan tudnak működni. A két szervezetet egyenrangú felekként képzették el, kapcsolatukra különösebb szabályozást nem alkottak.⁵⁴ Az egyesületek tevékenységének anyagilag szponzorálásáról az agrárkamaráknak gondoskodnia kellett.⁵⁵ A törvényhozók elképzelései erőteljesen csökkentették volna a gazdasági egyesületek szerepét. Az utóbbiak jövőbeni feladatának a mezőgazdasági kultúra és a vidéki gazdálkodás színvonalbeli emelését, a kamaráknak pedig az agrárképviselőt, döntési

⁵¹ Bővebben lásd: 7.1. alfejezet.

⁵² A politikai vezetés a mezőgazdaságot tartotta az ország alapjának. Úgy gondolták, ha az agrárszférát megszilárdítják, azzal a Magyar Királyság társadalmi, politikai és gazdasági helyzete stabilizálódik. Strausz Péter: Kamarak a két világháború közötti Magyarországon. Letölthető: http://doktori.btk.elte.hu/hist/strausz/Strausz_dissz.pdf. ELTE-BTK doktori (PhD) disszertáció, 2007. 73. p. (továbbiakban: Strausz, 2007.)

⁵³ Strausz, 2007. 74. p.

⁵⁴ „A mezőgazdasági kamara, mint a területén levő vármegyei mezőgazdasági bizottságok közvetlen felügyelő hatósága irányítja és támogatja a felügyelete alatt álló mezőgazdasági bizottságok működését. A gazdasági egyesületekkel, gazdakörrel, mezőgazdasági munkásegyletekkel szükség szerint összeköttetésbe lép és a gazdátársadalom, valamint a gazdasági munkások további közérdekű szervezkedését elősegíti.” 1000 év törvényei. 1920. évi XVIII. törvénycikk. www.1000ev.hu.

⁵⁵ Strausz, 2007. 81. p.

lehetőségeket, a törvényvégrehajtás ellenőrzését és a kormány agrárpolitikájáról való véleménynyilvánítást szánták – azaz az egyesületek eddigi privilégiumait.⁵⁶

Felmerülhet a kérdés, vajon miért nem a már meglévő gazdasági egyesületeket szervezték át? A törvényalkotók tisztában voltak vele, hogy a törvényhatóságokban működő egyletek ragaszkodni fognak autonómiájukhoz, így nehézkessé téve az államgépezetbe való beillesztésüket. Úgy vélték, a gazdasági egyesületek vezetősége nagyrészt közép- és nagybirtokosokból áll, akik nem tudnák betartani a különféle mezőgazdasági csoportok azonos arányú képviselését.⁵⁷

Az 1920-ban életbe léptetett törvény után 1922-ben az ország területén öt mezőgazdasági kamara jött létre. A Dunántúl déli részében Kaposvár központtal hoztak létre agrárkamarát 1922. július 8-án, mely az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara nevet kapta (továbbiakban AMgK néven is).⁵⁸ Az agrárkamarai székhely kiválasztásánál főleg közlekedés-földrajzi okok játszhattak közre. A dél-dunántúli agrárkamara körzetéhez Baranya, Tolna, Somogy és Zala vármegye tartozott – így a Zalavármegyei Gazdasági Egyesület e kamarával került kapcsolatba.⁵⁹ Az AMgK-nak gr. Hoyos Miksa (nemzetgyűlési képviselő) lett az elnöke. Az intézménynek összesen 105 szavazati joggal bíró tagja volt: megyénként 25, Pécs törvényhatósági városból pedig 5 fő. Az agrárkamarának hivatalból tagja lett számos gazdasági szervezet mellett a vármegyei gazdasági egyesületek elnökei vagy első tisztviselői. A zalai egyesületet Malatinszky Ferenc képviselte.⁶⁰

A gazdasági egyesületek egy része meg tudott barátkozni az érdekképviselési törvénnyel. A Csanádvármegyei és a Hevesvármegyei Gazdasági Egyesült kihasználta az illetékes agrárkamara adta lehetőségeket, harmonikus együttműködésre törekedtek velük.⁶¹ A ZvGE azonban mindvégig aggályosnak tartotta az 1920. évi XVIII. törvénycikket.

⁵⁶ Szabó, 1971. 480. p.

⁵⁷ Rácz Mária: Az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara kialakulása. Szerk. Czoma Lászlóné, Keszthely, 1989. 8. p. (továbbiakban: Rácz, 1989.)

⁵⁸ Emellett még megalakult Győr központtal a Felsődunántúli, Kecskeméttel a Duna-Tisza közí, Miskolccal a Tiszán inneni, és Debrecennel a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara. Rácz, 1989, 9. p.

⁵⁹ Rácz, 1989. 7. p.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Misóczki Lajos – Misóczki Lajosné, 2003. 465. p., Szabó, 1971, 480. p.

3.2. Zalai reakció az 1920. évi XVIII. törvénycikkre

A mezőgazdasági érdekképviselőtről szóló törvény az egyesület 1920. március 29-én tartott közgyűlésén került szóba először, melyet vélemény nélkül tudomásul vettek.⁶² Az AMgK megalakulása után egy évvel, 1923. június 23-án kereste fel hivatalosan a ZvGE-t. A kapcsolatfelvétel mellett szoros együttműködést és anyagi segítséget ígértek.⁶³ A ZvGE nem volt a partneri kapcsolatok ellen.⁶⁴ Már korán kiderült, hogy közel se lesz mély a fegyverbarátság a két gazdasági szervezet között. Az első kritikai felhangok már 1923 végén megjelentek.⁶⁵ 1925 végéig fokozatosan romlott a két szervezet viszonya, ugyanis a gazdasági egyesület hibásnak vélte az egész intézményrendszer működését – kiváltképp az AMgK-ét.

A kamarák és a gazdasági egyesületek közel sem problémamentes viszonyát nem csak Zalában lehetett érzékelni. A Szegedi Gazdasági Egyesület és a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara közös értekezletet tartott, mely a törvényből kifelejtett viszonyuk és együttműködésük kérdéseivel foglalkozott. Az ügybe bevonták OMGE-t is.⁶⁶ 1924. augusztus 22-én az országos alapszervezet egy kilenc pontból álló kérdőívet küldött a társegyesületeknek.⁶⁷ A ZvGE kizárólagos feladatának a gazdasági szükségletekkel való üzleti tevékenységet, a kiállítások és állatdíjazások szervezését nevezte meg. A kamarák törvény által előírt feladatkörét elismerték, de fontosnak tartották a gazdasági egyesületekkel való szoros együttműködést. Közös hatáskör alá sorolták a helyi ügyeket. Mindezek a kölcsönös hatókör tiszteletben tartásával tudták csak elképzelni. A kamarák sikeressé tételéért a gazdasági egyesülethez tartozó tisztviselők alkalmazását is meggondolandónak tartották az egyesületi autonómia mellett. A kamarai illetékek ¼ részének átengedését szerették volna működésük zavartalan biztosításáért.⁶⁸

A kölcsönös együttműködésnek már 1924 nyarán gátat szabott az AMgK figyelmetlensége, mely rányomta a bélyegét a két szervezet kapcsolatára. A kamara ugyanis a ZvGE megkérdése nélkül önálló gazdasági tevékenysége folytatott, melyből 8.245 millió

⁶² MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1920. március 29. kgy.

⁶³ MNL. ZML. X. 107. 8. d. 326/1923. sz.

⁶⁴ MNL. ZML. X. 107. 8. d. 349/1923. sz.

⁶⁵ Lásd: 8.2. alfejezet.

⁶⁶ MNL. ZML. X. 107. 10. d. 384/1925. sz.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Uo.

koronát profitált.⁶⁹ Az illetéket szedő kamara tehát a gazdasági egyesület működését veszélyeztette. A ZvGE számára tisztává vált, hogy a szervezet nem működik megfelelően.

1925. február 12-én a ZvGE a Magyar Gazdaszövetséggel karöltve gazdaggyűlést tartott a zalaegerszegi vármegyeházán. Több fontosabb zalai egyesületi tag mellett a gyűlésen dr. Czettler Jenő⁷⁰ is megjelent. Aktuális gazdasági kérdések mellett értekeztek az agrárkamarákról is. Bosnyák Géza erőteljesen támadta őket, mivel kétévi fennállásuk óta eredménytelenek, a gazdák számára csak adóterhet jelentenek. Novák János egyenesen a beszüntetésükre szólított fel. Czettler Jenő a kamarák és a gazdasági egyesületek szembehelyezkedését részben hatalmi, főként azonban anyagi kérdésnek vélte. Szerinte nem feltétlenül az intézményben, hanem a mögöttük álló személyekben volt a hiba. E gondolata után közbekiabálások történtek: *„itt nem a személyekben, hanem az intézményben magában.”*⁷¹ Az értekezlet elfogadott egy indítványt is, mely az agrárkamarák beszüntetését kérte a földművelésügyi minisztertől.⁷² A sajtó útján az AMgK is értesült a gazdaggyűlésről. A ZvGE-nek írt levelükben fontosnak tartották a viszálykeltő okok kiküszöbölését, a problémákra való megoldás megtalálását.⁷³ Ezzel szemben a zalai egyesület elzárkózott ettől. Válaszában csak annyit közölt: nem az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamra ellen foglalt állást, hanem az egész kamarai intézmény ellen.⁷⁴

Az egyesület kritikával élt az 1925. szeptember 5-ei rendes közgyűlésen. Malatinszky Ferenc szerint a mezőgazdasági kamarákhoz fűzött remények a gyakorlatban nem teljesültek, nem felelnek meg érdekképviselői szervnek. Nem sikerült közvetlen kapcsolatot kiépíteniük az általuk képviseltekkel – alapvető hibákat ejtve⁷⁵ működnek.⁷⁶ Az egyesület egyetértve szavaival, a kamarai törvény revízió alá vonását kérte a földművelésügyi minisztériumtól.⁷⁷

Malatinszky Ferenc az 1925. december 21-én tartott egyesületi közgyűlésen a kamarai struktúra átszervezése mellett foglalt állást. Indítványát már az AMgK november 28-ai ülésén is felvetette: Zala vármegyét válasszák le az illetékes kamaráról, alkossanak Vas vármegyével

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ Egyetemi tanár, közgazdász, nemzetgyűlési képviselő, a Magyar Gazdaszövetség elnöke. Nemzetgyűlési almanach 1920-1922. http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al920_22/index.htm. 30-31. p.

⁷¹ Gazdaggyűlés Zalaegerszegen. = Zalamegyei Újság. Zalaegerszeg, 1925. február 13. 8. évf. 35. sz. 2. p.

⁷² Gazdaggyűlés Zalaegerszegen. = Zalamegyei Újság. Zalaegerszeg, 1925. február 13. 8. évf. 35. sz. 1. p.

⁷³ MNL. ZML. X. 107. 9. d. 178/1925. sz.

⁷⁴ MNL. ZML. X. 107. 9. d. 178/1925. sz.

⁷⁵ Egy gazdákat érintő adóvédelmi értekezlet elmaradásának oka az volt, hogy az értekezletet a kamara arra a napra tűzte ki (aug. 11), amikor a vármegye közigazgatási bizottsága is ülésezett, emiatt alig mentek el rá. MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1925. szeptember 5. kgy.

⁷⁶ MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1925. szeptember 5. kgy.

⁷⁷ MNL. ZML. X. 107. 10. d. 590/1925. sz.

saját kamarai körzetet. A kamarai tagság megnégyszerezését és az okleveles gazdák taggá választását kérte.⁷⁸ Az egyesület csatlakozott indítványához.⁷⁹ Felvették a Vasvármegyei Gazdasági Egyesülettel a kapcsolatot, a megkeresésre választ azonban nem küldtek.⁸⁰

3.3. Nyílt szembeszállás az agrárkamarákkal

Már az első 1926-os egyesületi közgyűlés is kamara-ellenes légkörben zajlott. Farkas Tibor⁸¹ a mezőgazdasági kamarákat (különösen az AMgK-t) eredménytelen, drága, bürokratikus intézményeknek titulálta. A felszólaló megfontolandónak vélte, „*nem-e kellene-e az egész intézményt átadni a múltnak.*” Beznicza Péter sérelmezte, hogy a kamaráknak szánt támogatásból Zala vármegye alig kapott valamit. Malatinszky Ferenc megjegyezte, a kamarák több mint kétmilliárdos költségvetésének felét adminisztrációs célokra költik. Tarányi Ferenc is a kamarák ellen foglalt állást, feleslegesnek tartotta azokat. Elhatározásuk szerint továbbra se kívánnak érintkezést fenntartani az AMgK-val. A kamara 100-150 millió koronát ajánlott fel Zalának „*kegyként*”, melyre a ZvGE nem tartott igényt – ezt az összeget a vármegyei mezőgazdasági bizottság részére tartották kívánatosnak (ez cáfolja azon elképzeléseket, melyek szerint főként csak anyagi okok miatt konfrontálódtak a gazdasági egyesületek a kamarákkal). Sérelmeiket közölték kormánnyal és a társegyesületekkel is.⁸²

Sérelmezték a kamara önálló üzleti tevékenységét – a gazdatársadalom adót fizet a kamaráknak, azok pedig nyerészkednek rajtuk. Fenntartották korábbi véleményük: gyakorlati haszna nincs a drága és bürokratikus rendszernek, mivel a törvény kifejejtette az okleveles gazdákat a kamarai képviselők köréből. Szervezeti beosztásukat is elhibázottnak tartották – olyan vármegyét vettek egy kalap alá, melyeknek eltérőek a megélhetési-, közgazdasági-, közlekedési-, és talajviszonyai – a társadalomban legnagyobb arányban lévő gazdákat így nem lehet eredményesen képviselni. A kamarai intézmény mellett létesített vármegyei, járási és községi mezőgazdasági bizottságokat sem tartották alkalmasnak arra, hogy a helyi gazdák hozzájuk forduljanak ügyes-bajos dolgaikkal, mivel e szervek titkárai nem feltétlenül gazdasági végzettségűek. Gondjuk volt a kamarai székhelytől való távolsággal – Kaposvárra való eljutásuk ugyanis 3-4 napig tartott. Új megoldást fogalmaztak meg az agrárszféra

⁷⁸ MNL. ZML. X. 107. 10. d. 716/1925. sz.

⁷⁹ MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1925. december 21. kgy.

⁸⁰ MNL. ZML. X. 107. 10. d. 716/1925. sz.

⁸¹ Lásd: mellékletek – 4. ábra. Földbirtokos, a törvényhatósági bizottság tagja, nemzetgyűlési képviselő. Nemzetgyűlési almanach 1920-1922. http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al920_22/index.htm. 238. p.

⁸² MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1926. április 6. kgy.

érdekképviselőre: a gazdasági egyesületek hivatalos érdekképviselői szervezetekké való átformálását, autonómiájuk megtartása mellett. Meglátásuk alapján a kisebb területi beosztás nagyobb hatásokkal és kisebb adminisztrációs költséggel járna. Az érdekképviselő országos szintű szerveként megfelelő választásnak tartották az OMGE-t.⁸³ A kormány azonban nem foglalkozott a ZvGE feliratával. Egyszerű személyi ellentéteknek tulajdonították tiltakozásuk.⁸⁴

A somogyi és a nógrádi gazdasági egyesület csatlakozott a zalaiaiakhoz, hasonló jellegű felirattal fordultak a földművelésügyi miniszterhez. A Zemplénavármegyei Gazdasági Egyesület levelében ugyan elismerte, hogy az ottani illetékes Tiszajobbparti Mezőgazdasági Kamara működésében eredmények is születtek, ám szerintük is elhibázott törvény a kamaratörvény, így ők is csatlakoztak a felirathoz. A veszprémi és a tolnai gazdasági egyesület azonban ellenezte a ZvGE javaslatát. Az előbbieket szerint az ottani Felsődunántúli Mezőgazdasági Kamara nem váltott ki működésével ellentétet (bár ők is elítélték az önálló gazdasági tevékenységet végző kamarákat). Az utóbbi harmonikusnak ítélte meg az AMgK-val való kapcsolatát.⁸⁵

A kormányhoz forduló zalaiaiakat az AMgK sem nézte már tétlenül. Hivatalos lapjukban, Dunántúli Szántóvetőben cikket jelentettek meg, mely erős kritikai hangokkal illette ZvGE-t. A név nélkül publikáló cikkíró konkrétan nem nevezte meg a ZvGE-t, de a szöveg kontextusból látható szándéka. A zalai egyesület rovására írja, hogy egyedül ők nem küldték el a kamarának az 1925. évi költségtervüket, elszámolásukat. A gazdasági egyesület tevékenységét kritikus szavakkal illette: *„... egyik-másik vármegyénk gazdaközönségének széles rétegeiben a vármegyei gazdasági egyesület tevékenysége ismeretlen fogalom. S csodálatos, a saját vármegyéjében is alig ismert egyesület bélyegzi a kamarákat felesleges intézményeknek s követeli azok megszüntetését. Menjen ki a falu népéhez, tájékozódjék alapos körültekintéssel s maga is meggyőződhetik arról, hogy a „vármegye” nevében szólnia merész vállalkozás. Ennek az egyesületnek a „vármegyéje” nem terjed ki a megye gazdatársadalmának összességére, mint ilyen nem felel meg a hivatásának s nem vallhatja magát a vármegye önkéntes társuláson alapuló gazdatársadalmi*

⁸³ MNL. ZML. X. 107. 11. d. 171/1926. sz.

⁸⁴ Miért támadják a mezőgazdasági kamarákat? = Zalavármegye. Zalaegerszeg, 1926. április 16. 5. évf. 85. sz. 2.

⁸⁵ p.
MNL. ZML. X. 107. 11. d. 180/1926. sz.

érdekképviselőnek.”⁸⁶ Április végén ugyanakkor már azt nyilatkozta a kamara vezetősége, hogy nem tulajdonít jelentőséget a ZvGE támadásának, azt alaptalannak nevezték.⁸⁷

A ZvGE a cikk megjelenése után egyből ellentámadásba lendült. Válaszlevelüket először az OMGE lapjának, a Közteleknek küldték (mely visszautasította a közlést), majd Dunántúli Szántóvetőnek.⁸⁸ Az egyesület tagadta, hogy kapott volna felszólítást a kamara részéről az 1925-ös költségirányzatukat illetően.⁸⁹ Az egyesületi iratanyagban kétség kívül nem található ilyen irat, itt valószínűsíthetően a kamara hibázott. Az ZvGE titkára felsorolta a kamarák elleni eddig is hangoztatott érveket.⁹⁰ A válaszban hárították, hogy a ZvGE ismeretlen fogalom lenne Zalában. Szerintük a kamarát az gazdák csak az adófizetés miatt ismerik, a vidéki jelenlétük jelképes.⁹¹ A Tapolczai Lapokban is folyt a ZvGE és az AMgK vitája, mely az ismert érvek hangoztatásán túl személyes vitává fajult (Horváth Jenő kamarai igazgató és Vida János titkár között).⁹²

A kedélyek megnyugvásáig augusztus végéig kellett várni. A kamarákkal ellenséges Malatinszky Ferenc átadta elnöki helyét dr. Szűcs Andornak a Vármegyei Mezőgazdasági Bizottságban. A közgyűlésen Tarányi megjegyezte, Szűcsnek kiváló egyénisége van, mely által biztosítva látja a két érdekképviselői szerv eddigi áldatlan széthúzásának feloldását, harmonikus együttműködésének biztosítását.⁹³ Úgy tűnik nem csak szavakban nyilvánult meg az együttműködés pártolása: ugyanezen augusztusi közgyűlésen az egyesület talajélettani és bakteriológiai állomás létrehozását kezdeményezte, ám a javaslatot nem csak a földművelésügyi miniszternek, hanem az AMgK-nak is elküldték.⁹⁴ E gesztus mutatta: a ZvGE képes feloldani ellenséges hangulatát, esélyt adva az intézménynek. Ugyanakkor a kamara részéről is megmutatkozott a békejobb. Felajánlott egy jelentékeny összeget agrárcélok támogatására, melyet a ZvGE elfogadott. A mezőgazdasági kamara személyes

⁸⁶ Gazdasági egyesületek tevékenysége. A Baranyavármegyei Gazd. Egyesület 1925. évi elszámolása és 1926. évi költségkimutatása. = Dunántúli Szántóvető. Kaposvár, 1926. április 1. 4. évf. 4. szám. 124-125. p.

⁸⁷ Az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara az ellene intézett támadásokról. = Zalavármegye. Zalaegerszeg, 1926. április 30. 5. évf. 97. sz. 1. p.

⁸⁸ MNL. ZML. X. 107. 11. d. 183/1926. sz., MNL. ZML. X. 107. 11. d. 197/1926. sz.

⁸⁹ MNL. ZML. X. 107. 11. d. 182/1926. sz.

⁹⁰ A kamara elvágta az együttműködés lehetőségét az üzleti tevékenységével; Zalaegerszegről Kaposvárra 3-4 napos az út.

⁹¹ MNL. ZML. X. 107. 11. d. 183/1926. sz.

⁹² MNL. ZML. X. 107. 11. d. 158/1926. sz.

⁹³ MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1926. augusztus 31. kgy.

⁹⁴ MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1926. augusztus 31. kgy.

megbeszélésre hivatkozva 15 millió koronát ajánlott fel az egyesület számára 1926. november 3-án tevékenységének biztosítására (adminisztrációs célokra tehát továbbra sem).⁹⁵

⁹⁵ MNL. ZML. X. 107. 11. d. 486/1926. sz.

4. Földkérdés a húszas években - ahogy az egyesület látta

4.1. Az agrárkérdés perspektívái

Az agrárius mozgalom (és részben az agrárfundamentalizmus) a 19. század végén jelent meg Magyarországon, részben közvetlenül Amerikából, részben a német agráriusok közvetítésével jutottak el az érintettek körébe azok a gondolatok, amely a szféra öntudatosodásához vezetett. Hazánkban az agrárius mozgalom egyik elindítója és elméleti megalapozója Károlyi Sándor volt.⁹⁶ A mozgalom azt hirdette, hogy az agrárgazdaságot nem lehet kapitalista, piaci szemmel nézni, „kezelni”, hanem „más” törvényekkel kell szabályozni. Az agráriusok, a vidékiek más ethoszt képviselnek a „romlott városiakkal” szemben. A kormányzatnak kötelessége biztosítani mindenki számára a mezőgazdasági munka lehetőségét. A magyarországi agrárius mozgalom egy európai hozzágondolással egészült ki, ami etnicitás jellegben öltött testet – a cél: magyar kézben tartani a földet. A mozgalom lényegében arisztokrata és földműves nép anti-liberális szövetség volt, mely a kormánytól az agrárszféra támogatását várta.⁹⁷

1919 őszétől kedvező politikai légkör alakult ki az agrárfundamentalizmus számára, amit a politikusok ki is használtak saját maguk deklarálására, identifikálására. Az ellátási gondok az első világháború után (a vesztes Németországhoz képest) kisebbek voltak, a gazdaság rekonstruálása könnyebb feladat volt. Az agrárius politikai elit a lehető legnagyobb hanggal hirdette a földkérdésbe való belenyúlás fontosságát, a vidéket, mint a modern Magyarország megteremtőjét interpretálták. A földreform megvalósításának módjáról azonban megoszlottak a vélemények. Nagyatádi Szabó István az agrárkérdést szociális kérdésként kezelte. A kisgazda (100 kat. hold alatti) vagy családi modell képviselője volt. A földigénylőknek helyben (a lakóhelyükhöz minél közelebb) kívánt földet biztosítani. A másik nagy irányvonal élén Rubinek Gyula és az OMGE állt. Ő nagybirtokra épített hatékonysági kérdéstről beszélt, vagyis a gazda-modell híve volt. Véleménye szerint az uradalmaknak kötelessége lenne a kisbirtokosoknak házhelyet és munkát, egyszóval megélhetést nyújtani a helybéli kevésbé tehetősek számára.⁹⁸

1920 tavaszán lévő választásokon választási sikert arattak az agráriusok. Örömkö az azonban nem tartott soká, ugyanis a parlamentbe jutó erők meglehetősen fragmentáltak voltak

⁹⁶ Schandl Károly: Károlyi Sándor és a magyar föld. Bp., 1908. 22-24. p.

⁹⁷ Schandl: i. m. 34-41. p.

⁹⁸ Nagy József: a Nagyatádi-féle földreform 1920-1928. Szerk. Szabó Tünde – Bessenyei György Tanárképző Főiskola, Nyíregyháza, 1993, 10, 31-33. p. (továbbiakban: Nagy, 1993.)

(demokraták, liberálisok, újkonzervatívok, legitimisták). Koalíciós kormány jött létre Simonyi-Semadan Sándor vezetésével⁹⁹, mely sokszínűsége miatt magán hordozta a gyors összeomlás előjeleit. Nagyatádi Szabó István kapta meg a közéleti miniszteri tárcát, míg a földművelésügyet Rubinek Gyula.¹⁰⁰ A törvényhozás felállása után rövidesen napirendre is került a földkérdés. A Simonyi-Semadan-kormány összeomlása után, július 25-én Horthy Nagyatádit kérte fel a földbirtokreform végrehajtására, aki csak augusztus 15-én kapta meg a földművelésügyi tárcát. A reformtervezetet lényegében azonban Rubinek készítette elő, Nagyatádi gyakorlatilag az ő elképzeléseit hajtotta végre.¹⁰¹

4.2. Szálka a hatalom szemében

Rubinek Gyula még 1920. január 26-án küldött a gazdasági egyesületeknek egy felszólítást: írják meg javaslatukat a formálódó földbirtokreform-tervezethez.¹⁰² Az egyesület érdemben a július 26-ai rendes közgyűlésén észrevételezte a formálódó törvényjavaslatot. A hozzászólók mind Rubinek, mind Nagyatádi irányvonalát helytelennek és alkalmatlannak tartották, mindkettőt teljes mértékben elutasították. Egy tiltakozó felirat fogalmazása mellett döntöttek, belevonva a társegyesületeket. Az ügygel foglalkozó bizottságba Szentmihályi Dezsőt, Nyáry Kálmánt és dr. Koller Istvánt delegálták.¹⁰³

Észrevételeiket július 31-én juttatták el a földművelésügyi minisztériumba, valamint Horthyhoz is.¹⁰⁴ A ZvGE bizottsága erős kritikai hangot ütött meg, egészen egyszerűen „*tudatlan és értetlen elemek*”-nek nevezve Rubinek és Nagyatádi irányvonalait pedig zűrzavarkeltő, „*nem vállalható kortes jelszavaknak.*” Leszögezték: földbirtokreformra szükség van, de nem ilyen radikálisra. Feliratukban megfogalmaztak egy harmadik utat – a telepítési politikát¹⁰⁵, azaz szabad vagy uradalmas területekre kellene költöztetni a földigénylőket, nem pedig földet elvenni a helyi gazdától.¹⁰⁶ A másik két irányzat elutasítása arra enged következtetni, hogy a zalai egyesületet vezető dzsentrik földet se venni, se eladni nem akartak, így a földbirtokviszonyokba való belenyúlást veszélyes „játékként” értékelték.

⁹⁹ Simonyi-Semadam Sándor kormánya 1920. március 15 – 1920. július. 19 között regnált. Nemzetgyűlési almanach 1920-1922. http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al920_22/index.htm. 126. p.

¹⁰⁰ Nagy, 1993. 31. p.

¹⁰¹ Nagy, 1993. 31., 54-56. p.

¹⁰² MNL. ZML. X. 107. 3. d. 30/1920. sz.

¹⁰³ MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1920. július 26. kgy.

¹⁰⁴ MNL. ZML. X. 107. 4. d. 397/1920. sz.

¹⁰⁵ Az 1900-as évek elején Darányi Ignác földművelésügyi miniszter is ennek az irányvonalnak a híve volt. Próbálkozásai végére az OMGE és konzervatív nagybirtokosok támadásai tettek pontot. Nagy, 1993, 31. 5. p.

¹⁰⁶ MNL. ZML. X. 107. 4. d. 398/1920. sz.

Vármegyéenkénti külön szabályozást javasoltak az eltérő birtokstruktúra miatt. A földigénylőket uradalmas vármegyékben (mint Fejér vagy Somogy) kellene földhöz juttatni, ugyanis ezzel nem változtatnák meg a birtoktípusok közti egyensúlyt olyan területen, ahol nem indokolt. A középbirtokokra nézve különösen aggályosnak tartották a lakosság igénye szerinti földfeloszthatóságot. Az egyesület szakpolitika folytatására szólított fel, nem „kicsinyes pártprogram” üzésére. A bizottság végezetül független bíróságra bízta volna a döntéshozatalt, mivel „*végrehajtó hatalomnak a magántulajdont – esetleg érintő törvényben discretionális jogot adni nem lehet.*”¹⁰⁷

A bátor hangú felirat visszhangjaira 1920. november 4-éig kellett várni – Nagyatádi Szabó István égisze alatt érlelődő agrárkérdés vitájára ősszel került sor.¹⁰⁸ A miniszter felszólalásában a földbirtokreformot zavaró „*imitt-amott*” mutatkozó zavaró jelenségekről kezdett beszélni: „*találkoznak egyesek és találkoznak bizonyos rétegek, amelyek ezt a törvényjavaslatot nemcsak hogy nem szívesen látják, de ellene állást foglalnak és olyan nyilatkozatokat tesznek.*”¹⁰⁹ E felvezetéssel a ZvGE feliratából idézett a nemzetgyűlésnek. Az egyesület telepítési javaslatát önző, sajátos célokként tüntette fel: „*Látszik, hogy csak magát akarja oltalmazni [az egyesület] ebben a tekintetben és nem bánja, ha a másik birtokostól elveszik a földet.*”¹¹⁰

A vitában dr. Tarányi Ferenc is szót kapott, aki a ZvGE védelmére kelt. Kijelentette, sem saját személyében, sem a Gazdasági Egyesület többségében nem azonosítja magát a kiküldött felirattal. Azzal védekezett, hogy a feliratot a háromtagú bizottság alkotta, melyet később nem vizsgáltak felül. Három egyesületi tag felfogását az egész gazdasági egyesülettel azonosítani nagy hibának tartotta.¹¹¹ Nagyatádi viszontválaszában kilátásba helyezte az egyesület betiltását, érvelése szerint: „*amikor egyvalaki, vagy egy gazdasági egyesület kétségbe meri vonni a Nemzetgyűlés jogát, hogy törvényt alkosson. Nincs joga semmiféle egyesületnek, hogy alapszabályellenesen működjék.*”¹¹² Fangler Béla¹¹³ szerint azonban az egyesületnek joga volt a szabad véleménynyilvánításhoz.¹¹⁴

¹⁰⁷ MNL. ZML. X. 107. 4. d. 398/1920. sz.

¹⁰⁸ Nagy, 1993. 63. p.

¹⁰⁹ A nemzetgyűlés 120. ülése 1920. évi nov. hó 4-én, csütörtökön. In: Nemzetgyűlési napló, 1920 – 1921. VI. kötet. <http://mpgy.ogyk.hu>. 249. p. (továbbiakban: Nemzetgyűlési napló, 1920. november 4.)

¹¹⁰ Nemzetgyűlési napló, 1920. november 4. 250. p.

¹¹¹ Nemzetgyűlési napló, 1920. november 4. 255. p.

¹¹² Uo.

¹¹³ Zalai nemzetgyűlési képviselő, a ZvGE igazgatóválasztmányi tagja.

¹¹⁴ Nemzetgyűlési napló, 1920. november 4. 255. p.

Nagyatádi a nemzetgyűlés november 8-ai vitáján újból visszatért a Zalavármegyei Gazdasági Egyesület feliratához. Apponyi Albert gróf óva intette Nagyatádit az egyesület megregulázásától az egyesületi vélemény szabadság joga miatt. A miniszter azonban mindenképpen példát akart statuálni: *„elejét kell venni [az ilyen állásfoglalásoknak] és a gazdasági egyesülettel szemben az eljárást a legszigorúbban le fogom folytatni.”*¹¹⁵ A ZvGE alapszabályába ütközik *„a meglévő törvények és az államhatalom ellen való izgatás.”*¹¹⁶ Dr. Tarányi Ferenc közbenjárásának köszönhetően azonban Nagyatádi a retorzió mellett lehetőséget biztosított az egyesületnek, amennyiben visszavonják éles kritikájukat.¹¹⁷

Másnap a földművelésügyi miniszter ígéretének megfelelően 113.382-es számú rendeletével vizsgálatot rendelt el a ZvGE ellen, mely a gyakorlatban másfél hónapos egyesületi munkafelfüggesztést eredményezett; a zalaiak ezzel nem tudták megtartani a decemberi közgyűlésük. Az egyesületi alelnökök december 14-én írt feliratukkal¹¹⁸ magyarázatot küldtek Nagyatádinak, mivel ők a júliusi földbirtokreform-javaslatot véleményezték. A miniszter december 29-ei leiratában eltekintett a további vizsgálatoktól, ugyanakkor aggályait fejezte ki: *„nem tartom minden tekintetben megnyugtatónak az egyesület alelnökeinek azt a kijelentését, hogy az egyesület felirata nem a közben törvényerőre emelkedett földbirtokreform”*¹¹⁹ *ellen [...] irányult.”*¹²⁰ Az egyesület 1921. január 1-én tartotta meg a közgyűlését. Az elnök nyitóbeszédében elítélte a gyülekezési és az egyesületi jog korlátozását.¹²¹

A ZvGE alelnökei által hangoztatott telepítési politika egyéni indítvány formájában előkerült a következő, április 5-ei közgyűlésen, ami jelzi mélyebb elfogadottságát az egyesületen belül. Pajthy Elek¹²² körültekintő javaslatot dolgozott ki a földbirtok-törvény módosítására, mely lényegében egybevágott az 1920-ban írt bizottsági felirattal. A közgyűlés a javaslatot keresztülvihetőnek találta.¹²³ Pajthy elképzeléséről 1922. augusztus 28-án esett szó legközelebb, ekkor azonban már nem támogatta az igazgatóság.¹²⁴ A közgyűlés nem

¹¹⁵ A nemzetgyűlés 123. ülése 1920. évi nov. hó 8-án, hétfőn. In: Nemzetgyűlési napló, 1920 – 1921. VI. kötet. <http://mpgy.ogyk.hu>. 313. p. (továbbiakban: Nemzetgyűlési napló, 1920. november 8.)

¹¹⁶ Nemzetgyűlési napló, 1920. november 8. 312. p.

¹¹⁷ Nemzetgyűlési napló, 1920. november 8. 313. p.

¹¹⁸ Levelüket az iratanyagban nem találtam.

¹¹⁹ A nemzetgyűlés november 13-án fogadta el a XXXVI. tc-t. Nagy, 1993. 77. p.

¹²⁰ MNL. ZML. X. 107. 4. d. 398/1920. sz.

¹²¹ MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1921. január 1. kgy.

¹²² Pajthy Elek, söjtöri plébános, az egyesület rendes tagja. MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1921. április 5. kgy.

¹²³ MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1921. április 5. kgy.

¹²⁴ MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1922. augusztus 18. kgy.

indokolta döntését, ám valószínűleg taktikus okokból nem akarták megbolygatni a birtokreform utáni megnyugodott közhangulatot.

4.3. A földbirtokreform-novella elleni tiltakozás

Az 1920. évi XXXVI. törvénycikk elnagyoltra, spontánra sikeredett – nem felelt meg annak a célnak, melyre szánták. A földbirtokreform megfontolatlanságának fő oka elkapkodása, siettetése volt – eleget kellett tenni a földosztást váró kisbirtokos tömegeknek. Egyes pontjai tág értelmezhetőségre adtak lehetőséget. A földigénylők földhöz juttatásának kivitelezése nehéz volt, márpedig ez elengedhetetlen eleme volt a mezőgazdasági termelés beindításának. 1923 tavaszáig kellett várni, míg Nagyatádi és köre újból belenyúlt a földbirtokreform ügyébe. A miniszter fő célja saját szempontjainak törvénybe foglalása volt, azaz a földtörvény hibáinak javításán túl, szociális töltetének felerősítése: ki akarták bővíteni a földigénylők sorát. A föld vételárát és az elővásárlási jogot is módosítani kívánták, az alaptörvény szerint ugyanis nem határozta meg milyen feltételekkel és milyen áron lehet birtokot vásárolni. A novellatervezet a földbirtokrendező bíróság (OFB) és a földművelésügyi miniszter kapcsolatát is pontosítani kívánta, a földbirtokreform végrehajtásának gyorsítása céljából a hatáskörük kibővítését tervezték.¹²⁵

A ZvGE a földbirtokreform-novellatervezetet az 1923. május 24-én tartott igazgatóválasztmányi gyűlésen mereven elutasította: bőven elegendőnek tartották az XXXVI. törvénycikket.¹²⁶ A miniszterelnöknek írt feliratukban a gazdaságra nézve károsnak vélték.¹²⁷ A kormányzóhoz és a kormányfőhöz való küldöttségi úton is tiltakozást szerveztek, bevonva a többi gazdasági egyesületet és a gazdasági akadémiák hallgatóságát.¹²⁸ A küldöttséghez való csatlakozáshoz az összes zalai nemzetgyűlési képviselőt felkeresték.¹²⁹ Az egyesület a tiltakozását szeptember végén folytatta. Igazgatóválasztmányi gyűlést hívtak össze, melyen kidolgoztak egy részletes feliratot a törvényjavaslat ellen. Aggályosnak tartották a földigénylők sorának kibővítését: *„földigénylők oly tömkelege jelentkezik, hogy azok ki nem elégítése forradalmi, államellenes hangulatot vált ki, másrésről [...] a középbirtok léte*

¹²⁵ Nagy, 1993. 128-130. p., 1000 év törvényei. 1924. évi VII. törvénycikk. www.1000ev.hu.

¹²⁶ MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1923. május 24. kgy.

¹²⁷ MNL. ZML. X. 107. 8. d. 243/1923. sz.

¹²⁸ MNL. ZML. X. 107. 8. d. 254. sz., MNL. ZML. X. 107. 8. d. 255/1923. sz.

¹²⁹ Drózdý Győző kivételével. MNL. ZML. X. 107. 8. d. 252/1923. sz.

veszélyeztetik.”¹³⁰ Tiltakoztak az ellen, hogy a törvényalkotók nem veszik figyelembe a hatékonyság elvét: „*okszerűség, a többtermelés elvével ellenkezik az, hogy a hivatásos gazdát a földműves alá helyezi [a tervezet].*”¹³¹ A legtörvénytelenebbnek az OFB hatáskörének szélesítését vélték. A novella ugyanis az eddig alkalmazott vegyes bíróság intézménye helyett az OFB-re bízta a földbirtokok megváltási árát a földbirtokosok kizárásával.¹³² A kormányzat nem vette figyelembe az egyesület tiltakozó szavát; a nemzetgyűlés hosszas huzavona után 1924. március 31-én elfogadta a novellát (1924. évi VII. törvénycikk).¹³³

A földbirtokreform-novella sem hozta el a várt sikert. A végrehajtás üteme gyorsult, az elégedetlenség maradt. Lehetőség adódott a földműveléssel nem foglalkozók (bankárok, iparosok, tisztségviselők stb.) számára több száz kat. holdas földterület szerzésére, és nem volt garancia arra, hogy azok kapnak a földet, akiknek valóban szükségük is lett volna rá.¹³⁴ A törvény Zala vármegyében a földművelés hatékonyságára nem volt feltétlen kedvező hatással: „*a földek megművelése gyatra*”, „*fizetőképességük minimális*” – véleményezte a ZvGE 1925 novemberében.¹³⁵ Ugyanezen hónapban tiltakozó szavukat is felemelték a törvény meghosszabbításának megakadályozása ellen. Érvelésük szerint a földbirtokosok közötti viszálykeltésen kívül másra nem jó, pozitív eredményeket nem hozott.¹³⁶ A földbirtokreform végrehajtása azonban nem állt le. Hivatalosan 1929-ig tartott, de néhol 1934-ig is elhúzódtak a birtok-ügyletek.¹³⁷

¹³⁰ MNL. ZML. X. 107. 8. d. 444/1923. sz.

¹³¹ Uo.

¹³² Uo.

¹³³ Nagy, 1993. 143. p.

¹³⁴ Nagy, 1993. 149-150. p.

¹³⁵ MNL. ZML. X. 107. 10. d. 633/1925. sz.

¹³⁶ MNL. ZML. X. 107. 10. d. 680/1925. sz.

¹³⁷ Nagy, 1993. 161. p.

5. Tervek – kudarcok

5.1. Vasútépítési kezdeményezés

A ZvGE kisvasút-építési kezdeményezése jelzi, hogy a tagok tisztában voltak a vármegye rossz infrastrukturális helyzetével – a gazdaság fellendítéséért tehát ennek megváltoztatására kellett törekedniük. 1921 folyamán egy programot dolgoztak ki, melynek legfőbb célja az uradalmas, elmaradott területek bekapcsolása volt a megye gazdasági vérkeringésébe. Az egyesület szemei előtt feltehetőleg az 1918-ban elkezdett, folyamatosan bővülő Csömödér – Szentpéterfölde között létrehozott kisvasútpálya példája lebegett.¹³⁸ A szándék komolynak mutatkozott, ám kudarcként végződött.

Az ötlet, melyet az 1921. január 12-én tartott közgyűlés teljes egészében támogatott, Malatinszky Ferentől származott. Keskeny nyomtávú, önálló üzemkezelésben tartandó, gőzüzemű vasutat képzeltek el. Árufuvarozáson túl személyszállítást is lebonyolított volna. A közgyűlésen Malatinszky ismertetett három általa elképzelt vasútvonalat: Nagykanizsa déli vasútpályájától Becsehelyen, Letenyén és Dobrin át Csömödérig, Csömödértől Nován át Zalabaksáig, valamint Becsehelytől Bánokszentgyörgyön át Bakig. Ezen elképzelés alapján 116 km vasút került volna üzembe. Az egyesület 5.000 koronát szánt az előmunkálati költségekre, melyet a tagdíjak felemeléséből vélt megtéríthetőnek.¹³⁹

A közgyűlés továbbgondolta Malatinszky tervét. Az egész vármegyét szerették volna behálózni vasúttal. Egy bizottság összeállításába fogtak, melynek feladata volt további vasútvonalak kiötlése. Az infrastruktúrafejlesztő programjukat felterjesztették a kereskedelemügyi miniszterhez előmunkálati engedély elnyerése céljából.¹⁴⁰ A minisztérium egyedül a Nagykanizsa – Becsehely – Dobri szakaszt nem engedélyezte. Az indoklás szerint *„a kérdéses irányban egy már előrehaladottabb stádiumban volt s csupán a háború és a forradalom közbejötté miatt abbamaradt rendes nyomtávolságú helyi érdekű vasútvonal létesítése tervezetük”*.¹⁴¹ A leirat szélén széljegyzetben talált három kérdőjel alapján arra következtethetünk, hogy az egyesület erről (a meg nem valósult vasútvonalról) semmit se tudott.

¹³⁸ Napjainkban Magyarország leghosszabb működő kisvasútpályája. 2000-ben Csömödértől Lenti felé újabb szakasszal bővült, végállomása Kistolmács. Baráth László (szerk): Göcsej kincsei, az erdő és a fa. Zalai Erdészeti és Faipari Részvénytársaság, Nagykanizsa, 2005. 14. p.

¹³⁹ MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1921. január 12. kgy.

¹⁴⁰ MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1921. január 12. kgy.

¹⁴¹ MNL. ZML. X. 107. 6. d. 38 226/1922. sz.

A januárban kijelölt bizottság¹⁴² két alkalommal ült össze. Az egyesület tagjain kívül műszaki és áruforgalmi szakértőt is hívtak a tanácskozásra. A nem engedélyezett szakaszcsoportról úgy határoztak, hogy arra az engedély utólag kérendő, mivel „[a többi engedélyezett vasútvonal] ezzel szerves kapcsolatot képez, nem teljesítheti azt a gazdasági hivatást, mit az engedély kérésekor cél elé tűztünk.”¹⁴³ A meghívott műszaki főtanácsos 8 újabb vonalat javasolt: Zalaegerszeg – Nova, Salomvár – Szilvágy, Zalalövő – Zalabaksa, Zalaapáti – Hévíz, Keszthely – Sümeg – Devecser, Tapolca – Devecser, Tapolca – Zánka és Zalaegerszeg – Zalaapáti – Nagykanizsa. Az utóbbi vonal esetében történt változtatás¹⁴⁴ a következő bizottsági gyűlésen. A megye középső részén lévő szakaszok megépítését tekintették elsődlegesnek. Szó esett egy gazdák köréből szervezendő érdekcsoport megteremtésére is az ügy érdekében. Az új terveket ugyancsak felterjesztették a kereskedelemügyi miniszterhez, aki 1922. október 7-től egy évre megadta az előmunkálati engedélyt.¹⁴⁵ A Nagykanizsától Dobriig, Zalaapátitól Nagykanizsáig, Hévíztől Keszthelyig, Keszthelytől Sümegig, Sümegtől és Tapolcától Devecserig tartó elképzelt szakaszt nem nyert támogatását a minisztériumtól – indoklás nem található. Dr. Tarányi Ferenc javaslatára az építési engedélyt nem adták el, hanem társulás útján kívánták megvalósítani a vasutat.¹⁴⁶

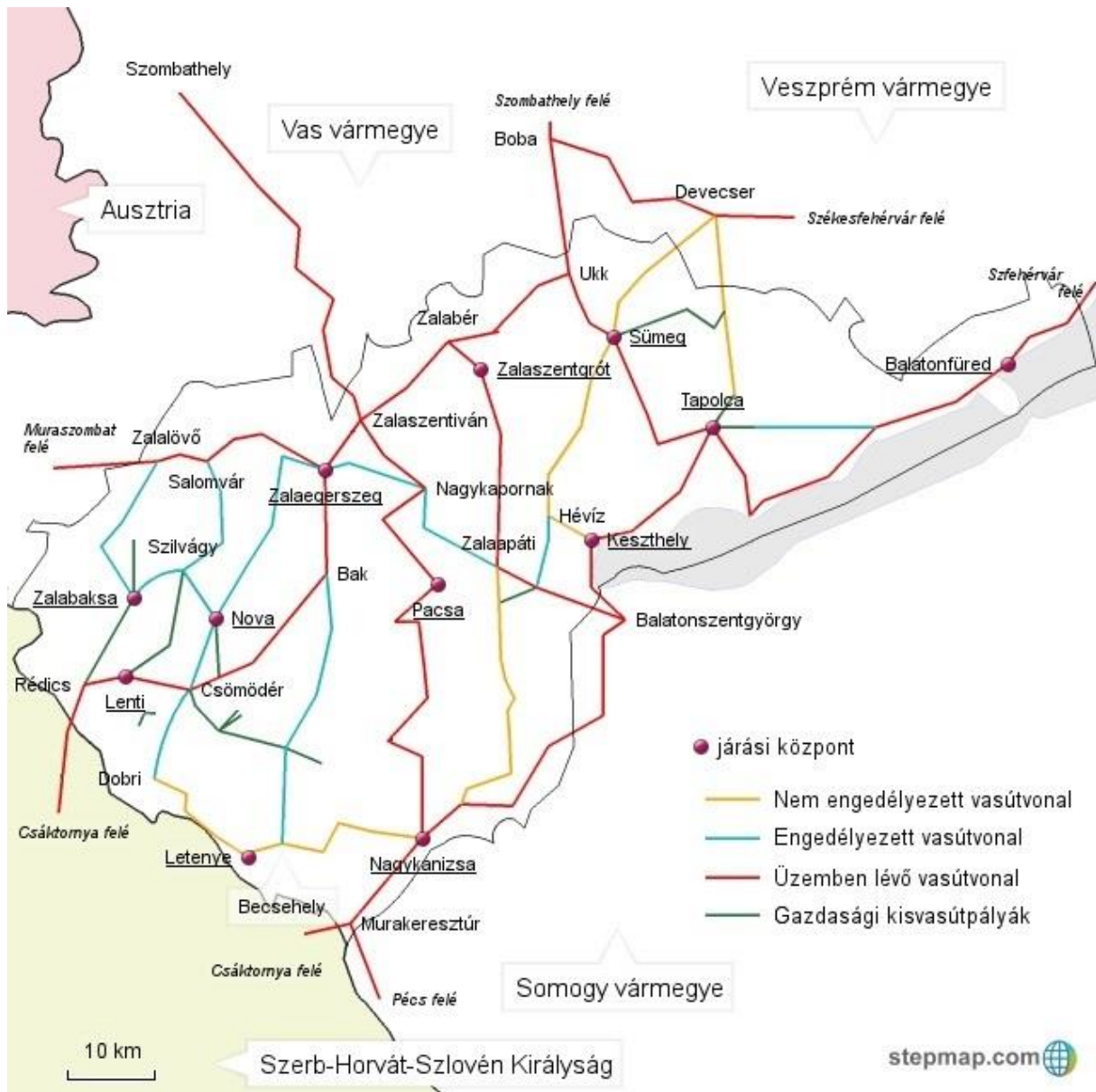
¹⁴² Bizottsági tagok: Malatinszky Ferenc, Dervarics Ákos, dr. Koller István, Pósch Géza („Futura” Áruforgalmi RT. igazgatója), Moldoványi Béla (műszaki főtanácsos), Vida János. MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1921. január 12. kgy.

¹⁴³ MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1922. október 25. kgy.

¹⁴⁴ Malatinszky Ferenc javasolta a változtatást, melyet elfogadtak. Eszerint Galamokról nem Kiskomáromra, hanem Zalakarosra ment volna a vasútpálya. MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1922. augusztus 27. kgy.

¹⁴⁵ MNL. ZML. X. 107. 8. d. 206/1923. sz.

¹⁴⁶ MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1922. október 25. kgy.

1. ábra: Vasútépítési elképzelések 1922-ben¹⁴⁷

A ZvGE bizottsága az eddigi vasútpályákba illeszkedő konstrukciót képzelte el. Érintett volna több olyan járási székhelyet (Letenye, Nova, Zalabaksa), ahová nem járt vonat. Az 1922. október 25-ei közgyűlés utáni napon a megyei sajtó is hírt adott a várható vasútépítésről. A Zalavármegye híresztelése alapján érdeklődő befektető is akadt az egyik

¹⁴⁷ Saját készítés. A térképet a stepmap.com online térképszerkesztő segítségével állítottam össze. Szerk. Tallián Ferenc: Zala vármegye iskolai és közigazgatási falitérképe. Bp., Magyar Földtani Intézet rt., 1937., Baráth László (szerk): Göcsej kincsei, az erdő és a fa. Zalai Erdészeti és Faipari Részvénytársaság, Nagykanizsa, 2005. 8-11. p. alapján.

vonatra.¹⁴⁸ Az építkezés azonban pénzhiány és befektetőhiány miatt meghiúsult. A ZvGE évről évre meghosszabbította az építési engedélyét, a minisztérium 1923-ban azonban már csak a Bak – Becsehely és Zalabaksát érintő vonalakra adta meg.¹⁴⁹ Az egyesületi tervekhez hasonló elképzelések időnként felmerültek a politikai szférában is. 1924 májusában például Keszthely – Hévíz – Sümeg közötti kisvasútszakasról folytak tárgyalások.¹⁵⁰

5.2. A „gazdakartell” ügye

A Zalavármegyei Gazdasági Egyesület 1919 – 1927 közötti tevékenységében jelentős helyet foglalt el a gazdakartell ügye, melynek kiötlője Mesterházy Jenő¹⁵¹ volt. A földbirtokos egy széleskörű programot dolgozott ki, érintve az agrár – ipari ellentétek és mezőgazdasági érdekképviselőt kérdését is. Elképzelései az 1923. december 17-ei közgyűléstől kezdtek körvonalazódni, amikor a „*gazdatársadalmat minden oldalról ért támadásokat*” tette szóvá, ezek ellen a társegyesületek között szorosabb együttműködést javasolt. A közgyűlés egyhangúan magáévá tette a javaslatot, biztosította Mesterházyt felkereséséről.¹⁵² A ZvGE a társegyesületeknek írt levélben elítélte a fennálló szerveket (példának az újonnan alakult mezőgazdasági kamarákat hozták fel), melyek nem védik kellőképpen a gazdák érdekeit. A ZvGE a gazdasági egyesületeknek egy alulról szerveződő érdekvédelmi szervezet létrehozására tette javaslatot.¹⁵³

A társegyesületek részéről eltérő volt a fogadtatás. A Bács-Bodrog Vármegyei és a Somogymegyei Gazdasági Egyesület a kartellba való belépési szándékáról és támogatásáról értesítette a ZvGE-t. A Vasvármegyei Gazdasági Egyesület a további fejleményeket várta. A soproni egyesület a kartell előnyeit nem tagadta, ám kivitelezhetetlennek vélték az elképzelést. A Baranyavármegyei és a Nógrádvármegyei Gazdasági Egyesület nem támogatta a zalaiak kezdeményezését. Az utóbbi szervezet elegendőnek tartotta az OMGE-t vagy a GEOSZ-t a gazdákat ért támadások kivédésére.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Zalavármegyei Gazdasági Egyesület áruüzletet alapít. = Zalavármegye. Zalaegerszeg, 1922. december 17. 1. évf. 108. sz. 2. p.

¹⁴⁹ MNL. ZML. X. 107. 8. d. 206/1923. sz.

¹⁵⁰ Gazdasági kisvasút-hálózat Zalában. = Zalai Közlöny. Nagykanizsa, 1924. május 29. 63. évf. 123. sz. 3. p.

¹⁵¹ Kemendollári földbirtokos, a ZvGE igazgatóválasztmányi tagja. Zalavármegyei általános közigazgatási, kereskedelmi és ipari címtár. Szerk. Ziegler Ferenc, Zalai és Gyarmati Könyvnyomdája, Nagykanizsa, 1921. 8. p.

¹⁵² MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1923. december 17. kgy.

¹⁵³ MNL. ZML. X. 107. 8. d. 532/1923. sz.

¹⁵⁴ MNL. ZML. X. 107. 8. d. 62/1924. sz.

Mesterházy az egyesület 1924. március 26-án tartott közgyűlésére dolgozta ki programját a „gazdák kartellszerű szövetségének” létrehozása céljából. Javaslatában egy erős, mezőgazdaságot képzelt el, ahol az ipar helyett az agrárszféra fizeti az adók jelentékeny hányadát és tartja el az országot. A kartelltömörülés a földbirtokosok gazdasági befolyását növelte volna: a gabonaárak megszabásával lejjebb nyomhatták volna a kereskedelmi és az ipari cikkek költségét. Az ötlet politikai tartalommal is telített volt. Minden rendelkezésre álló törvényes eszközzel küzdeni kívánt a földbirtokreform 1924-es megváltoztatásával szemben. Mesterházy egy kormányt támogató független agrárpárt szervezését is kilátásba helyezte. A kartellszervezetet országos méretűre tervezte, 3 – 5 fős megyei és 7 – 9 fős országos bizottságokkal. Székhelyét Budapesttől függetlenül, Zalaegerszegre képzelte el. A kartellnek minden feddhetetlen előéletű független gazda tagja lehetett volna.¹⁵⁵

A közgyűlés örömmel fogadta és zöldágra juttatta a tervezetet. Összeállítottak egy bizottságot,¹⁵⁶ melynek feladata a kartellszervezet részletesebb kidolgozása volt. Elhatározták, hogy ismertetés céljából a többi társegyesületnek is továbbítják a tervezetet. A bizottság április 26-án ült össze. A gazdakartell azonban nem váltott ki minden tagban lelkesedést. Farkas Tibor levélben mondott le bizottsági tagságáról április 25-én. Levelében megírta, hogy „csupán most” szerzett tudomást a bizottsági tagságáról (melybe március 26-án választották be). Lemondását a következő szavakkal kommentálta: *„Minthogy felelős állásban két évi munka után sajnálattal azt kell megállapítanom, hogy a gazdatársadalom általában, Zalavármegye gazdatársadalma pedig különösen céltudatos, komoly, körültekintő általános agrárérdekeket szolgáló összefogó munkára nem képes.”*¹⁵⁷

A bizottsági ülésen a II. alelnökön és az egyesületi titkáron kívül csak két bizottsági tag (Mesterházy Jenő és Hertelendy József) jelent meg. Az első tervet két pontban módosították. A vármegyei és az országos kartellbizottságok létszámát 5 és 9 főre pontosították. A kartellbizottság székhelyét pedig Zalaegerszegről Nagykanizsára változtatták közlekedési szempontból. A szervezet vidéken tartásához azonban ragaszkodtak, mert féltek, hogy a „romlott” fővárosban sabotálnák a lefektetett céljait. Tarányi Ferenc is szemet hunyt a politikai tölteteket tartalmazó javaslata felett. Egy levélváltás történt köztük, melyben az elnök megkérte Mesterházyt, hogy a saját nevével ellátva küldje tovább a

¹⁵⁵ MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1924. március 26. kgy.

¹⁵⁶ Mesterházy Jenő mellett: Barcza László, Bezerédj Ferenc, Bosnyák Géza, Csikvándy Márton, Farkas Tibor, Hüvös Salamon, Novák János, Pehm József, Stromszky Ernő, Tarányi Ferenc, Teleki Béla gróf, a Zalavári Apátság megbízottja, dr. Thassy Kristóf és Hertelendy József. MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1924. március 26. kgy.

¹⁵⁷ MNL. ZML. X. 107. 9. d. 190/1924. sz.

társegyesületeknek.¹⁵⁸ Az ötletgazda azonban ragaszkodott az egyesület nevében való továbbításhoz.¹⁵⁹

A május 25-én elküldött indítványra mindösszesen öt társegyesület írt választ. A Mosonmegyei és Baranyavármegyei Gazdasági Egyesület elvetette a kartell-javaslatot. Az utóbbi a földbirtokreformnovella-ellenes felhangok miatt határolódott el. A baranyai egyesület szerint léteztek megbízható szervek a külföldre való exportálásra, melyek szükségtelenné teszik a kartell gondolatát. A létező érdekvédelmi alakulatokat elegendőnek vélték. A Sopronmegyei Gazdasági Egyesület ígéretet tett a javaslat megvitatására és határozatküldésre, ám erre nem került sor. Egyedül a Somogymegyei és Nógrádvármegyei Gazdasági Egyesület fogadta el a kartellról szóló tervezetet – ám ők is csak bizonyos változtatásokkal. A somogyiak a gazdasági szervekkel együttműködő, politikán és pártokon kívüli szervezetként tudták elképzelni. A nógrád-hontiak csak abban az esetben tartották szükségesnek a kartellt, ha az minden vármegyében megalakul. Ajánlották a GEOSZ-t vagy az OMGE-t az ügybe való bevonásra. Székhelynek viszont Budapestet javasolták centrikus fekvése miatt. A kartell elhelyezésében hasonlóan gondolkodott a Tolnamegyei Gazdasági Egyesület, aki nagy örömmel üdvözölte a tervezetet. Javaslatot tettek a bizottságokba való póttagok választásába.¹⁶⁰

A gazdakartell-tervezet a támogatás hiányának áldozata lett. Csak néhány társegyesület foglalkozott vele, közülük is csak három hajlott az elfogadására. A ZvGE tagjainak zöme is közönyös volt a javaslat irányába. Az 1924. augusztus 30-án tartott közgyűlés végül úgy határozott, hogy az ügyet „*felszínen tartják*” és megvárják, míg nagyobb visszhangra talál.¹⁶¹ Ez azonban nem történt meg.

¹⁵⁸ MNL. ZML. X. 107. 8. d. 114/1924. sz.

¹⁵⁹ MNL. ZML. X. 107. 8. d. 114/1924. sz.

¹⁶⁰ MNL. ZML. X. 107. 8. d. 62/1924. sz.

¹⁶¹ MNL. ZML. X. 107. 37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek (1913 – 1929). 1924. augusztus 30. kgy.

6. Összegzés

A Zalavármegyei Gazdasági Egyesület története 1919 – 1927 között meglehetősen fordulatosan alakult. 1919 tavaszán a Tanácsköztársaság, 1920 őszén Nagyatádi Szabó István akadályozta működését. A Horthy-korszak kezdetével vezetősége lecserélődött, mely magával hozta a politizálás szelét, így állandó konfliktusba kerültek a hatalommal. Érdekes, hogy a kormánnyal és a nemzetgyűléssel együttműködő dzsentri tagság akár saját politikai táborával is egyedülállóan bátran szembe mert szállni, ha érdekeiket sértve érezték. A fontos pozíciókban lévő vezetők, mint az elnök Tarányi Ferenc, megtűrte a kormányzattal való konfrontációt, de láthatólag nem is törekedett e hangok elnémítására. Meglátásom szerint a 20-as évek első felében a ZvGE politikai ereje megnövekedett, ellenzéki magatartása akadályt képzett, szálka volt a hatalom szemében. A ZvGE más egyesületekkel való összevetése akadályba ütközött, mivel a megjelent tanulmányok az enyémtől eltérő szempontok alapján íródtak.

Láthatóan az egyesület érdekérvényesítése nem működött. Vajon mi gátolta a ZvGE vezetőinek terveit, konstruktív javaslatainak végrehajtását? Véleményem szerint nem lehet a kudarokat csak és kizárólag a Trianon utáni általánosan rossz gazdasági helyzetre fogni. Maga a kormányzat és a zalai politikai elit is szerepet játszhat e kérdésben.

A döntéshelyzetben lévő, hatalommal rendelkező politikusok előnyben részesíthetik származási helyüket, vagy ahová kapcsolatrendszerük köti őket. A kormányzatok azonban aligha támogatnak ellenzéki területeket, emelnek felelős pozícióba önszántukból velük szemben kritikus, kérdéses lojalitású egyéneket. Véleményem szerint e hatalmi kérdés állhat a Zala vármegyei politikai elit súlytalanabb szava mögött. Ha a ZvGE vezetése kapcsolatilag összeköttetésben állt volna helyi döntéshelyzetben lévő politikussal, talán könnyebben érvényre juttatta volna akaratát. A hatalom diszkriminációjának kapcsolatát a (Zala vármegyei politikai elittel szinte azonos) ZvGE vezetőségének gyenge lobbierejével nehéz forrásokkal alátámasztani, ám a kortársak is hasonlóan vélekedtek erről: *„ez a szép vármegye bizony mellőzést tapasztalt a kormányoktól, mert azok a feltétlen megbízható híveiket szokták jutalmazni. És amilyen hagyományos volt a vármegyének intranzigens magatartása, épen olyan hagyományos volt a kormányok részéről a mellőzés is. A rövidlátó, csak a saját érdekeit néző kormányzati politika lépten-nyomon szorította háttérbe a megyét minden kérdésben, ami nem is volt speciálisan zalai, hanem legtöbbször országos érdek.”*¹⁶² Az érdekérvényesítés

¹⁶² Deák Ferenc vármegyéje. = Zalamegyei Újság. Zalaegerszeg, 1924. október 25. 7. évf. 245. sz. 1. p.

gyengeségének kérdésében a zalai elitcsoportot is felelősnek ítéltük meg. Nem tudtak a kormányzat számára megkerülhetetlen politikai tényezőt kiállítani. Bár az államhatalommal szemben egységesek tudtak maradni, a köreikből érkező javaslatok egységes támogatására ritkán került sor.

A ZvGE 1919 – 1927 közötti tevékenységére a pénzhiány is erősen rányomta bélyegét. Az állattenyésztés fellendítése céljából mindösszesen kétszer, 1922-ben és 1925-ben tudtak állatdíjazást tartani, valamint a Falu Szövetségével karöltve egy gazdasági kiállítást rendezni.¹⁶³ A szervezetük fenntartásához egyéb bevételi források után kellett nézniük. 1922 decemberében áruüzleti szindikátust hirdettek meg az egyesületi tagok számára.¹⁶⁴ 1923-ban áruosztályt létesítettek, mely a tagság számára olcsóbb vetőmagot biztosított.¹⁶⁵ A tagság létszámában megnövekedett, ugyanakkor 1924-re a stagnálás lett úrrá az egyesületen. A gazdakörök és település-tagok magas száma mutatja, hogy mérvadó szervezet volt vármegyéjében.

Az egyesület rengeteg kutatási lehetőséggel bír. Az eddig fel nem tárt korszakain túl érdemes lehet megvizsgálni vezetőségét, mely véleményem szerint Zala vármegye egyik legmarkánsabb elitcsoportosulása volt az 1920-as években.

¹⁶³ MNL. ZML. X. 107. 6. d. 182/1922. sz., MNL. ZML. X. 107. 10. d. 737/1925. sz.

¹⁶⁴ A nagykereskedőktől beszerzett gazdasági szükségletek jutányosabb áron adását kívánták a szindikátusba belépő tagoknak, melyből az egyesületnek is anyagi haszonnal járt. Zalavármegyei Gazdasági Egyesület áruüzletet alapít. = Zalavármegye. Zalaegerszeg, 1922. december 17. 1. évf. 108. sz. 2. p.

¹⁶⁵ MNL. ZML. X. 107. 7. d. 134/1923. sz.

7. Felhasznált források

7.1. Primer források

1000 év törvényei (www.1000ev.hu): 1920. évi XVIII. törvénycikk, 1924. évi VII. törvénycikk. Letöltés időpontja: 2013.03.08.

Békássy Jenő: Zala vármegye feltámadása Trianon után. Zalai fejek. Budapest, 1930.

Magyar Nemzeti Levéltár. Zala Megyei Levéltár. Zala vármegyei Gazdasági Egyesület iratai (= X. 107).

3 – 11. d. Iktatott iratok. 1919 – 1926.

31. d. Gazdasági Egyesület feloszlata a direktorium rendeletére. 1919.

37. d. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1913 – 1929.

37. d. Zalavármegyei Gazdasági Egyesület tagjainak betűsoros mutatója. 1905 – 1920.

Magyarország földbirtokosai és földbérlői. Gazdacímtár. A 100 kat. holdas és ennél nagyobb földbirtokok és földbérletek 1925. év eleji adatok alapján. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1925.

Magyarország helységnévtára 1926. Szerk. és kiad. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1926.

Országgyűlési Könyvtár. Almanachok (1920 – 1922, 1922 – 1926). <http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/almanach.html>. Letöltés időpontja: 2013. 09. 11.

Országgyűlési naplók (1920-1922). <http://mpgy.ogyk.hu>. Letöltés időpontja: 2013. 11. 17.

Zala vármegye iskolai és közigazgatási falitérképe. Szerk. Tallián Ferenc, Magyar Földtani Intézet rt., Bp., 1937.

Zalavármegyei általános közigazgatási, kereskedelmi és ipari címtár. Szerk. Ziegler Ferenc, Zalai és Gyarmati Könyvnyomdája, Nagykanizsa, 1921.

7.2. Sajtó

Dunántúli Szántóvető 1926

Zalai Közlöny 1919-1926

Zalamegyei Újság 1919-1926

Zalavármegye 1922 – 1926

8.3. Másodlagos források

Baráth László (szerk): Göcsej kincsei, az erdő és a fa. Zalai Erdészeti és Faipari Részvénytársaság, Nagykanizsa, 2005.

Gyimesi Sándor: A parasztság és a szövetkezeti mozgalmak. In: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában. 1848-1914. Szerk. Szabó István, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975. 616-652. p.

Kiss Zsuzsa: A Zala Megyei Gazdasági Egyesület megszervezése a neoabszolutizmus korában. A polgári nyilvánosság "alulnézetből". In: NML ZML kéziratok gyűjteménye, 56. doboz, 252. ELTE-TÁTK szakdolgozat, 2003.

Magyarország Helységnévtára, 2012. Központi Statisztikai Hivatal. <http://www.ksh.hu/apps/!cp.hnt2.keres> Letöltés időpontja: 2013. 10. 10.

Molnár András: A fiatal Deák Ferenc. Szerk. Gyurgyák János – Pótó János, Osiris Kiadó, Bp., 2003

Nagy József: a Nagyatádi-féle földreform 1920-1928. Szerk. Szabó Tünde – Bessenyei György Tanárképző Főiskola, Nyíregyháza, 1993.

Paksy Zoltán: A konzervativizmus társadalomtörténete Zala megyében. = Századok, 2013. 147. évf. 3. sz.

Paksy Zoltán: Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között. 1918-1931. Zalai gyűjtemény 62. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2006.

Rácz Mária: Az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara kialakulása. Szerk. Czoma Lászlóné, Keszthely, 1989.

Schandl Károly: Károlyi Sándor és a magyar föld. Bp., 1908.

Strausz Péter: Kamarák a két világháború közötti Magyarországon. Letölthető: http://doktori.btk.elte.hu/hist/strausz/Strausz_dissz.pdf. ELTE-BTK doktori (PhD) disszertáció, 2007. Letöltés időpontja: 2013. 03. 08.

Veszprém megyei életrajzi lexikon. Főszerk. Varga Béla, Veszprém, 1998.

8. Mellékletek

2. ábra: Malatinszky Ferenc¹⁶⁶

¹⁶⁶ Göcseji Múzeum. Fotótár. T.1983.30.66. sz.

3. ábra: dr. Tarányi Ferenc¹⁶⁷

¹⁶⁷ Göcseji Múzeum. Képzőművészeti Gyűjtemény. 54.20.1. sz.

4. ábra: dr. Farkas Tibor¹⁶⁸

¹⁶⁸ Farkas család tulajdonában lévő fénykép, szíves közlésük.

5. ábra: A Zalavármegyei Gazdasági Egyesület székháza Zalaegerszeg Kossuth utcájában.¹⁶⁹

¹⁶⁹ Göcseji Múzeum. Fotótár. Serényi Árpád felvétele.